

„Söpörjük el az elmúlt huszonöt évet!”

– Vázlat egy összefüggésről –

Jellegetes – a korhangulatot jól tükröző – volt 1990-ben az MDF „Tavaszi nagytakarítás” feliratú választási plakátja. Ezt a plakátot egy szellemes nyugati újságíró az 1994-es választási eredményekkel foglalkozó cikkéhez is mellékelte. Akkor – 1994-ben – sokan valóban úgy gondolták, hogy politikai nagytakarítás történik. Némelyek viszont úgy, hogy a parlamenti választás nem takarító, hanem a lényeg konzerválását álcázó kozmetikai művelet, amelynek sóprés (kisöprés) helyett valójában porhintés a tényleges funkciója. (Alkotmányban rögzített feladatából adódóan – mivel erre találták ki és rendőrileg erre szentesítették – porhintést kell végrehajtania: elfedni, hogy „egyik kutya, másik eb”.)

Jellegetes – a korhangulatot jól tükröző – volt 1990-ben az SZDSZ „Tudjuk, merjük, tesszük” feliratú választási plakátja. Akkoriban sokan ítélték meg úgy, hogy leginkább a merészségen múlik a siker. Ez a képzet lényegében helytállóan bizonyult a gyors és rövid távú politikai eredményességhez – ráirányítva a figyelmet bizonyos tettek elkövetőire és egyúttal felelőseire. A plakát hivalkodó magabiztosságára utal vissza egy 1996-os írás „Tudták, merték, ők tették” ironikus nyelvi fordulata.

A korhangulattal ellentétes volt, amikor 1990-ben a Szegények és Kiszolgáltatottak Szövetségének aktivistái „Pártok harca a dolgozók pénzén” feliratú szalaggal ragasztották felül a választási plakátokat. Az is ellentétes volt a közhangulattal, hogy a választások után megjelentek e szervezet „Tízezer lakás árán választottunk” szövegű plakátjai. Nem véletlenül jegyezte meg ennek kapcsán a Magyar Nemzet cikkírója, hogy a választási csatározások összköltsége közel negyedmillió munkahely megteremtésére vagy megtartására adna esélyt. Viszont a választásokon „az »abszolút többség« olyanokat is lécc alatt a parlament padsoraiba juttathat, akik méltatlanok erre... Utánuk az özönvíz?”

Az ún. rendszerváltáskor (annak talán elsődleges motiválójaként) a nagy pártok részéről – mintegy az egykori termelő tartalmú kampányok („hídcsata”, „széncsata”) analógiájaként – különböző újraelosztási

kampányok indultak be vagyonszerző célzattal („pártvagyon-csata”, „székház-csata”, „ingatlanszerzési csata”). Ezek a kampányok lezajlottak, a korszak vezető pártjai többnyire feloszlottak. Hol van ma már az MDF és az SZDSZ? (Vagy akár a Kisgazda és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt?)

„Söpörjük el az elmúlt huszonöt évet!”

2014. november 17-én, az ún. közfelháborodás-napi budapesti demonstráción olyan politikai nagytakarításra való felszólítás, buzdítás hangzott el, amely nem illeszkedik a polgári Alkotmánnyal: „Söpörjük el az elmúlt huszonöt évet!”.

Önmagában véve az „elsöprés” jelszava elégedetlenségről, tiltakozásról, tagadásról tanúskodik. Valami megtisztításának, eltakarításának a szándékáról. Döntő szempont azonban, hogy milyen tartalom, milyen állítás nevében tagadunk. Érdemi kérdés, hogy mi az a célkitűzés, aminek a nevében tiltakozunk. Azzal is tisztában kell lennünk, hogy a fennállónak lényegileg teljes vagy részleges eltakarítására törekszünk. Hogy meddig akarjuk magunkat az idegen, ellenséges ráakódásoktól „letakarítani”.

Jelentős különbség van abban, hogy egy eddig soha nem létezett helyzetre vágyunk vagy valamilyen múltbeli állapothoz kívánunk ismét eljutni. Az első esetben két elképzelés lehetséges. Gondolhatjuk azt, hogy a jelenből közvetlenül kinöveszthető egy reálisnak tekintett jobb jövő. Ekkor csak megfelelő emberi cselekvésen múlik a kívánt alternatíva megvalósulása. De az az ismert módszertani felvetés is tanulságos, mely szerint nincs esély közvetlen továbblépésre, ezért előbb vissza kell menni odáig, ahol utat tévesztettünk. Ahhoz, hogy érdemben tovább tudjunk lépni, először vissza kell hátrálni oda, ahol a sorsunkat elrontottuk.

Egyszerűbb a képlet, ha olyan történelmi múltban véljük megtalálni a megoldást, amikor nem csupán viszonylagosan volt jobb a jelennél, hanem akkor volt a jó. Ebben az esetben pusztán meg kell célozni a már ismert korábbi mintát, és odáig „visszasöpörni”.

A „rendszer váltás” elsöprésé?

Az utolsó huszonöt év elsöprésének gondolata korántsem számít újnak. Az ún. rendszer váltás kezdete óta számosan minősítették ezt a politikai-hatalmi fordulatot elhibázottnak. Ebben az országban (régiben) a „rendszer váltást” nemcsak az említett szónok, hanem sokan mások is szeretnék elsöprésni, megneemtörténté tenni. Különböző megfontolásból. Legnagyobb részben olyanok, akik szerint jobb volt

előtte. „Most jobb?” – tette fel a kérdést egy keserűen ironikus plakát már az első választások idején. De például egy, a „rendszerátvitelt” elemző rendezvénysorozat címe („Fejlődő szocializmusból széthulló kapitalizmusba”) is hasonlót sugall.

Mit adott a „rendszerátvitelt”? (Huszonöt év felül- és alulnézetben)

„Még magasról nézvést
Mevolta az ország”

(Ady Endre: Ülj törvényt, Werbőczy)

A „rendszerátvitelt” sűrűn hivatkozott érdeme a jogállamiság megteremtése. Fontos dolog lehet a jogi szféra működésének függetlensége. Ugyanakkor eleve indokolatlan a jogalkotás politikai pártatlanságáról beszélni, amíg politikai pártok képviselői hozzák meg a törvényeket. Továbbá a mai Magyarországon a jogalkalmazás korántsem mentes következetlenségektől, illetve direkt kormányzati beavatkozásoktól. Azt is érdemes megfontolás tárgyává tenni, hogy mit ér a formális jog gyakorlati megbízhatóság nélkül.

A „rendszerátvitelt” hivatkozott érdeme a piacgazdaság megteremtése: a piaci verseny által kikényszerített gazdaságosabb termelés. Fontos dolog a hatékonyság, gazdaságosság. Mindemellett nehéz nem észrevenni, hogy Magyarországon (a régióban) a piacgazdasági fordulattól elválaszthatatlan egy sor negatív mellékhatás. Ilyen a termelés visszaesése. Ilyen a semleges piaci verseny eltérítése, deformálása különböző állami, alapítványi, nemzetközi (Valutaalap, Világbank, Európai Unió, multinacionális és transznacionális cégek stb. általi) befolyásolásokkal. Ilyen a korrupciós piac terebélyesedése is.

A „rendszerátvitelt” hivatkozott érdeme a fogyasztói szabadság növekedése. Fontos dolog lehet a fogyasztási javak kínálatának szélesebbé válása, de akiknek szerény a jövedelme, azokat kevésbé lelkesíti az áruk, szolgáltatások választékának színesebbé tétele, bővítése. Egyes fogyasztási szokások divatja, terjedése pedig (szélső példa a drogfogyasztás) inkább hátráltatja, mint segíti a személyiség tartalmi gazdagodását, kiteljesedését.

A „rendszerátvitelt” hivatkozott érdeme a vélemény szabadság, és ezzel összefüggésben a kulturális-ideológiai pluralitás. Fontos dolog lehet a gondolati és kulturális sokszínűség – magyarországi változatának azonban legalább két hátulütője van. 1. A vélemény szabadság gyakran felelősség nélküli beszédet jelent, aminek egyik mellékterméke a tudományellenes dezinformálás szabadsága. 2. Ami elméletileg-elveg a gondolatok, nézetek, kulturális üzenetek szabad versengése, az magyarországi (és nem csak magyarországi) gyakorlatában többnyire a finanszírozók vetélkedése. Ennek következménye egy csaknem

monopolizált piac: egyesek egyeduralmi pozíciójának rögzülése, médiakínálati „terror” kiépülése stb.

Alulnézetben az elmúlt huszonöt év mást is adott, mint jólétet, jogrendet, szabadságot. Legalább annyira a nemzeti ipar szétesését, a mezőgazdaság hanyatlását, az életszínvonalnak nevezett mutatók esését, a gazdasági (termelési és szolgáltatási) egységek államilag (nemzetgazdaságilag) befolyásolhatatlan tulajdonba kerülését (privatizáció, mint állami vagyon értéken aluli kiárusítása), a szociális helyzet konfliktusait (tömeges munkanélküliség, elszegényedés, kilakoltatások), az egészségügy és az oktatás színvonalának hanyatlását.

Egy – nyilvánvalóan leegyszerűsítő – tömör megfogalmazás szerint a magyarországi „rendszerátalakítás” – lényegét tekintve – egy hazai elitréteg üzleti vállalkozása a közvagyon minél nagyobb darabjának eltulajdonítására. Illetve a globális tőke üzleti vállalkozása a nemzeti (állami és szövetkezeti) tulajdon minél nagyobb részének privatizálására. Innen nézve minden egyéb (jogállamiságra, szólásszabadságra, emberi jogokra, piacgazdaságra stb. való hivatkozás) lényegében pusztán csomagolástechnikai eszköz. Propagandacélokat szolgáló ideológiai ostya.

Megoszlanak a vélemények arról, hogy a gyakorlati kivitelezésben a két üzleti vállalkozás tudatos szövetsége vagy spontán érdekazonosság volt a meghatározó. Egy akkori aktivista leírja a visszaemlékezésében, hogy a „rendszerátalakítás” előkészítése során folyamatosan az Egyesült Államok budapesti nagykövetségéről kaptak útmutatást. („Ellenzékiség a nyolcvanas években” // *Eszmélet* 23)

A Kádár-rendszert kell visszaállítani?

A „rendszerátalakítás” folyamatának kiteljesedésével, beérésével (más szavakkal: a „demokratikus”, „jogállami” stb. csomagolóanyag lehántódásával, szétmállásával) egyre többen gondolják úgy, hogy 1990 előtt „jobb volt”. Hogy hiba, véték volt az ún. rendszerátalakítás; az félresikerült, megbukott. (Szerepe van ebben a nézetben az ifjúkori emlékekhez való érzelmi kötődésnek, de olyan „populista” szempontnak is, mint a nagyobb létbiztonságra /a jövedelemszerzés, megélhetés biztonságára stb./ való hivatkozás). Ezért oda kellene visszamenni, visszahátrálni, ahol megtévedtünk, eltévedtünk. Egészen addig kell söpörni, visszatakarítani. Tehát a Kádár-korszakban megtapasztalt állapotokhoz.

Mit adott a Kádár-rendszer?

Előzményeihez és a „létező szocializmus” más országainak gyakorlathoz viszonyítva a konszolidálódott Kádár-rendszer szinte maga volt a „Paradicsom”. Mi jellemezte ezt a „Paradicsomot”?

– Mindenkinek garantálta a munkalehetőséget, ami teljes foglalkoztatottságot (ez által legalább szerény biztos jövedelmet) eredményezett.

– A teljes lakosság számára elérhetőek – mert viszonylag olcsóak – voltak az alapszükségleti cikkek, és az ún. „hiánygazdaság” megbélyegzés ellenére az áruválaszték látványosan növekedett.

– Az olcsó bérlakás-rendszer, valamint a saját tulajdonú lakás megteremtésének lehetősége elvezetett a lakhatás – esetenként sok türelmet, hosszú várakozást igénylő – általános biztonságához.

– Az általános munkakötelezettségre épülő nyugdíjellátás révén biztosítva volt az időskori megélhetés.

– Működött egy viszonylagosan megbízható egészségügyi ellátás.

– Olyan oktatási rendszer épült ki, amely a tanulás, továbbtanulás, önképzés széles körét kínálta.

– Érzékelhetően növekedett a kulturális-ideológiai szabadság, ami szinte csak a nem államközpontú szocializmus-elképzelések propagálására nem terjedt ki.

A korszakot összességében a létbiztonság, a megélhetés biztonsága jellemezte.

A rendszernek a lakosság többsége részéről való elfogadása nem kis mértékben egyfajta kettős külső kötődésen (és kötöttségen) alapult. Azon, hogy az ország megpróbált lavírozni „nyugat” (Valutaalap, Világbank) és „kelet” elvárásai között – ezzel egyúttal felkínálva a lakosság számára az érvényesülés állampolgári és privát (így magánvagyonosodási) változata közötti lavírozás lehetőségét. Az akkori közvélekedést jól illusztrálja az alábbi – kettős kizsákmányolásra utaló – kijelentés: „Tehetséges nép a magyar: nyugatot és keletet egyaránt pénzeliük, mégis egészen jól élünk.”

A Kádár-rendszer alulnézetben

A Paradicsomokhoz persze hozzátartozik némi „kiüzetés”. Ami többé-kevésbé elfogadható a többségnek, az nem fogadható el mindenkinek. Ami sokaknak vonzó érvényesülési lehetőség, azt egyes csoportok, rétegek „pokolként” élik meg. Ilyen „pokol” például a hivatalos ideológia dominanciája, bizonyos magánemberi szabadságok pártállami korlátozása, a feljövőben levő tőkés vállalkozások mozgásterének behatárolása, keretek közé szorítása, ellenzéki tevékenységek titkoszolgálati ellenőrzése.

A sem a Kádár-rendszer, sem az utána következő átalakulás iránt nem eleve elkötelezett, semleges „kívülnézetben” a kettő közös mozzanatai, azonosságai is jól észrevehetőek. A „rendszerváltás” nemcsak változásokat, hanem lényegi folyamatosságokat is mutat: átmenet pártrendszerből pártrendszerbe (pártok rendszerébe), állami és piaci gazdálkodás kombinációjából állami és piaci gazdálkodás kombinációjába, formális, bürokratikus „népi” demokráciából formális, bürokratikus polgári demokráciába stb.

Más ez az elsöprés (Söpörjük el az elmúlt hatvanöt évet?)

A „Söpörjük el az elmúlt huszonöt évet!” felszólítás sajátossága, hogy nem a „jobboldali politika” ellen irányul „balról”, vagy a „baloldali politika” ellen „jobbról”, hanem minden pártpolitika (a pártok vetélkedése), maga a kötelezően előírt képviseleti politizálási mechanizmus ellen. Kilép az egész hivatalos (a hatásköröket intézményesen szétválasztó és bürokratikus megrögzítő) szemléletből és az egész „rendszerváltást” kérdőjelezi meg: vívmányaival és pusztításaival együtt minősíti elhibázottnak. „Nem egy kormányt akarunk megbuktatni, hanem egy rendszert” – fogalmazta meg a közfelháborodás-napi demonstráción egy másik felszólaló.

Sőt, tovább menve, az „elsöprés” hírhedtté vált kijelentése nem az idősebb, úgymond „nosztalgizáló” generáció valamely tagjától, hanem egy fiatal aktivistától származik. A szónok életkora és habitusa (beszédének egésze) azt sugallja, hogy a tagadás nem a „rendszerváltást” megelőző rendszer bázisáról, nézőpontjából történik. Hogy egyáltalán nem múltba tekintő visszahátrálásról, visszafordulásról, nem az ún. rendszerváltás előttihez való visszatérés igényéről van szó, hanem egy másfajta szemléletről. Úgy tűnik, a rendszerkritikában elkezdődött egy nemzedékváltás, ami együtt jár a kritikai nézőpont és igényesség megváltozásával. Ez pedig mindenképpen új helyzetről tanúskodik és új lehetőségekre ad esélyt.

A rendszerkritikai szónokok szavaiból az derül ki, hogy tiltakozásuknak nincs köze a Kádár-rendszer eszményítéséhez. Kizárólag azzal foglalkoznak, az ellen tiltakoznak, ami most van, és elvárásaikat, törekvéseiket az sem elégítené ki, ami a „rendszerváltás” előtt volt. Itt az azonosságokra, a folytonosságra helyeződik a hangsúly. Ily módon viszont kiszélesedik a kritikai horizont (és a söprési feladat). Ha a huszonöt év elsöprése nem pusztá „rendszervisszaváltást” akar jelenteni, akkor az a korábbi, azt megelőző negyven évre is kiterjed. (Erről az állásponttól, aki elutasítja az elmúlt huszonöt évet, az az előtte levő negyvenet sem akarhatja.)

Söpörjük el az elmúlt ezer évet?

A „rendszerváltás” talán legfontosabb tapasztalata, hogy a többpárti demokráciában is megmarad a vezetők és a vezetettek szétválasztása, hierarchiája: egyesek döntéseket hoznak, melyek következményeinek terheit másokra hárítják át, költségeit másokkal fizetetik meg. Továbbra is intézményesen (alkotmányilag) elkülönülnek egymástól a „fizetők” (választópolgárok) és olyan „fizetettek” (választott vagy listás politikai képviselők), akiknek egyik legfőbb feladata, hogy minél több pénzt (adót, illetéket, bírságot stb.) szedessenek be, fizetessenek meg a fizetőkkel. (Vagyis az ún. jogállamban korántsem az húzatja, aki fizeti.) A képviseleti demokrácia alkotmányos rendszere nem teszi lehetővé, hogy a választópolgárok megváltoztassák a politikusok döntéseit; hogy maguk hozzák meg a közös ügyekre vonatkozó döntéseket. Nem teszi lehetővé, hogy maguk határozzák meg: milyen célra (közös feladatra) adnak, és milyenre nem adnak pénzt, erőforrást. A „rendszerváltás” tanulsága, hogy a jogállamiság formai kerete nem teszi lehetővé, sőt eleve kizárja a valós, végigvitt társadalmi önszerveződés, önkormányzás, öngazgatás kifejlődését. A „rendszerváltás” tanulsága, hogy az ún. piacgazdaság a lakosság többsége számára nem növeli sem a tényleges gazdasági-megélhetési tartalmi szabadságot, sem a jólétet.

A „rendszerváltás” nem szüntette meg a közhatalom korábbi, a Kádár-rendszer meghatározó hierarchikus szerveződését, működését. Nem teljesen mindegy, hogy milyen a csöbör és milyen a vödör, de ebből a szempontból – a lényeget tekintve – csöbörből vödörbe.

Jobban belegondolva azonban Magyarország egész történelme nem ismer hierarchia mentes szerveződő közhatalmat. (A közhatalom mind ez ideig a „köztől” politikailag különvált és – karhatalmilag megtámogatva – intézményesen elkülönült.) Ennek igényével az ország történelmi múltjában nincs hova visszafordulni, visszamenni. Innen nézve, aki következetesen utasítja el az elmúlt huszonöt vagy hatvanöt évet, az az előtte levő évezred magyarországi valóságát sem akarhatja. Így a kritikai horizont még tovább szélesedik: a „Söpörjük el az elmúlt huszonöt évet!” felszólítás – tartalmilag – az egész hierarchikus múlt elsöpülésére (minden hierarchikus gyakorlat megtisztítására) vonatkozik.

Elhibázott államszocializmus?

„A politikai hatalom az emberek elszigeteltségét önnön fennmaradása legbiztosabb zálogának tekinti, és rendszerint mindent elkövet szétválasztásuk érdekében... könnyen megbocsátja alattvalóinak, hogy nem szeretik, föltéve, hogy egymást sem szeretik. Nem kéri tőlük, hogy segítsék az állam igazgatásában, neki elég az, hogy ne is kívánják ma-

gukat igazgatni... egyfajta közéleti erényt kovácsol a közönyösségből.” (Alexis de Tocqueville nyomán)

A Kádár-rendszerért lehet lelkesedni, mérsékeltlen lelkesedni vagy azt elutasítani. De tagadhatatlan az a tény, hogy a „rendszer váltáskor” békésen, komolyabb érdemi ellenállás nélkül enyészett el. Mindenképpen elgondolkoztató, hogy olyan népköztársaság volt, amelynek megvédéséért a nép nem állt ki. Olyan deklarált munkáshatalom volt, amelynek széthullását, megbuktatását a munkásság nem próbálta megakadályozni. Mi lehet az oka ennek a tétlenségnek, passzivitásnak? Valószínűleg a legfőbb ok, hogy az ország lakosságát maga a rendszer készítette fel, mintegy idomította passzivitásra. Megkockáztatom: az átmeneti siker és a végleges bukás végső magyarázata ugyanaz, amit szemléletesen fejez ki az „aki nincs ellenünk, az velünk van” taktika. Ez jól mutatja azt a liberális típusú megosztási, szétforgácsolási törekvést, amelyet a Tocqueville-idézet kiemel: az állampolgárok váljanak alkalmatlanná arra, hogy akarjanak és tudjanak együttműködni egymással – így konkurenciát, alternatívát, veszélyt jelenthessenek a hivatalos hatalomnak.

A hivatkozott formula tömören, szimbolikusan leképezi, visszatüköri a rendszer valóságát: van a fent (az állami, állampárti vezetés) és van a lent (a „nép”). Van a hatalmat gyakorló állam, és vannak az „alattvalók”. Vannak a politika csinálói és a pusztán elszennvedői (a politikai hatalmon belül levők és az abból kirekesztettek). Vannak a társadalmi folyamatok „szerzői”, és vannak azok, akik csak nekik alávetett szereplők. Vannak a történések tervezői, szervezői, és van e történések pusztja közönsége. Tehát vannak a vezetők és a vezetettek. Az utóbbiak egyre inkább beletörődtek, belefásultak abba, hogy „ez nem a te dolgod, hanem az államé”. Hogy a közös ügyekbe, a közhatalom működésébe nekik nem lehet érdemi beleszólásuk: ők pusztán – orruknál fogva – vezetettek. Mintegy a kirekesztettség miatti kárpótlásként (eltérően az ún. testvéri országok gyakorlatától) megkapták a magángyarapodás, a magánzúgolódás bizonyos fokú szabadságát, és a többség – beérve felkínált lehetőséggel – nemcsak megtanult élni ezzel, hanem mindinkább lelkileg is azonosult vele. Az adott erőviszonyokat elfogadva (olykor eszményítve) beleszokott, hogy az a jó neki, ha egyéni ambícióit, céljait végső fokon központilag jelölik ki a számára, így személyes erőfeszítés nélkül mintegy készen megkapja azokat.

A legfelső vezetés tudatosan elzárkózott attól a történelmi esélytől, amit a közhatalom fokozatos társadalmisításának (jogok és felelősségek lakosságra átruházásának) neveznek: a társadalmi öngazgatás, önkormányzás, önszerveződés gyakorlati elemeinek kikísérletezésétől, kiépítésétől. Nevezetesen attól, amit az elméleti irodalom demokratizálódási folyamatként (a nem formalizált spontán kezdeményezések térhódításaként) határoz meg. Következtesen eltörölvolta az alulról

szerveződés, társadalmi öntevékenység kibontakozásának alternatíváját.

A politikai vezetés ereje – mint kiderült, rövid távon – a lakosságtól, plebejus rétegektől, a „néptől” való elkülönültségen és annak hatalmi, bürokratikus eszközökkel való irányításán nyugodott. De ezzel egyúttal a rendszer bukását is megalapozta, előkészítette. A gyakorlati társadalmi kihívások elől – a pillanatnyi, átmeneti népszerűség érdekében – a demokratizálódási (spontán lakossági) kezdeményezések tolerálása, illetve pártolása helyett rendre bizonyos fokú liberalizáláshoz menekült. Az ezzel a gyakorlattal együtt járó lelki privatizálódással pedig utat nyitott és motivációt adott a nemzetgazdaság javainak szétesztéséhez (széthordásához), a közvagyon privatizálásához.

Az állami monopolhatalom és a liberalizálási tendenciák elegye, kombinációja nyomán megrögződő szemléletben egyeduralkodóvá vált, hogy választás csak a piaci és az állami dominancia között létezik, amely felfogás belül tartja a gondolkodást (a társadalmi és történelmi horizontot) a kapitalista demokrácia vagy bürokratikus államszocializmus alternatíván. Aki nem eszményíti a „létező szocializmus” államát, az a kapitalizmus hívének minősül. Aki nem többpártrendszeres piacgazdaságot akar, az – úgymond – sztálinista. Ebben a leosztásban a közgondolkodás számára rejtve maradt egy harmadik lehetőség: a társadalmi önszerveződés modellje. Olyan gyakorlat, amelyben maguk az „alattvalók” alakítják ki és elkülönült bürokrácia nélkül működtetik a közhatalmat.

Hiszen elvileg kizárt vagy csak az adott erőviszonyok nem engedik, hogy hierarchikus közhatalomtól, bürokratikus állami uralomtól mentesen éljünk? Jobban belegondolva: Létezik-e olyan közfeladat, amely csupán állami utasításra látható el, alulról jövő közvetlen társadalmi megbízással (és finanszírozással) viszont nem? Alulról építkezés esetén mindaz, amit a helyi közösségek hálózata nem tart fenn, mert úgy ítéli meg, hogy nincs rá szüksége vagy bizonyos áron nem érdemes fenntartani, az „leesik”, szétporlad. Amelyik hagyományosan állami intézmény, funkció – költség és hatékonyság viszonyában – fölöslegesnek mutatkozik, azt a továbbiakban nem finanszírozzák, nem tartják el, ezért magától elenyészik.

Elhibázott „rendszer váltás”? (Elhibázott demokrácia?)

1988-89-ben is voltak olyan szakmai és civil körök, melyek rámutattak a politikailag (és ennek hatására a közvélekedésben) preferált tendenciák várható következményeire. Némi előrelátáshoz, távlatokban való gondolkodáshoz akkor sem volt szükség különösebb éleslátásra, éleselméljűségre. A sokat idézett megállapítás szerint: „meglepődni nem filozofikus dolog”.

Az említett szakmai és civil körök – azon túl, hogy megpróbálták felhívni a figyelmet a kockázatokra és a jól prognosztizálható (azóta nagyjából megvalósult) következményekre – megkísérelték egy érdemi rendszerváltoztatás alternatíváját gyakorlatilag is képviselni. A bekövetkezett változásokat nem rendszerváltásnak, hanem a régi hatalmi-uralkodó szerkezet alapvetően kontinuuus formaváltoztatásának – azaz rendszerátalakításnak – tekintik (vö.: „Elszalasztott alternatíva a rendszerátalakításban”. *www.bal.hu*; „Az egy párt is sok volt” // *Eszmélet* 79). Lényegileg, tartalmilag az „elmúlt ezer év elsőprérének” programját, perspektíváját fogalmazták meg, képviselték. Ezekben az elképzelésekben és törekvésekben azonban a meghatározó szempont, tényező nem a fennálló elsőprérének, hanem a helyébe állítható, állítandó alternatívának a gondolata.

A koncepció és próbálkozás alapjellemzője: kísérlet arra, hogy a hivatalos, bürokratikus politikát fokozatosan valamiféle társadalmi önszerveződés, társadalmi ellenhatalom váltsa fel. Az önszerveződés természetesen terjed ki, foglalja magába a fogyasztási javak termelését (valójában döntően azon alapul). Egy többször hivatkozott megfogalmazás szerint a feladat: termelő és önkormányzó közösségek együttműködéséből felépülő, önmagát megszervező társadalom lehetőségeinek elméleti és gyakorlati keresése.

Ebben a szemléletben a választásos, parlamentáris, formális demokráciával szemben felértékelődik egy másfajta, tartalmi, az érdekeltek közvetlen részvételén, cselekvésén nyugvó demokrácia, ahol a közösen hozott döntések következményei nem választhatók le a döntéshozókról: ők viselik a terheit és húzzák az előnyeiket. A közvetlen demokrácia lényege: törekvés arra, hogy a résztvevők minél inkább maguk alkotta szabályok (a saját szabályaik) szerint alakítsák egymással való együttélésüket, helyi rendjüket.

„Söpörjük el!” – De hol az a söprű?

Az utolsó huszonöt év elsőprérére való felszólítás lehet pusztán szándéknyilatkozat. Ideológiai deklaráció. Ha nem csak iránymutató ideológiai jelszó, hanem ennél több, gyakorlati cselekvés is akar lenni, akkor meg kell találnia a „folyamatba tétel” hatékony eszközeit. Az abesszín harcosok falándzsái nem bizonyultak hatékonyak Mussolini gépesített hadseregével szemben. Feltehetően a polgári parlamenti demokrácia kínálta (általa beszabályozott, lehatárolt) mozgástér sem erősebb fegyver a globális kapitalizmus gépesített piaci, jogi, reklám- és katonai fegyverzetével (NATO) szemben, mint a falándzsa.

Annak idején Lukács György rámutatott arra, hogy az elkötelezett, pártos (azaz tudatosan valamilyen célkitűzés pártjára helyezkedő) költő nem külső útmutatást végrehajtó katona, hanem – akár az intézményes

előírásoktól is függetlenedő – partizán. Nem bürokratikus szabályok, külső utasítások fegyelmének, hanem a saját meggyőződéséhez való ragaszkodás fegyelmének engedelmessé válik. Ezt a megkülönböztetést a társadalomszerveződésre (a közhatalom szerveződésére és gyakorlására), a közös ügyek intézésére vonatkoztatva jól elhatárolódik egymástól a bürokratikus állami közhatalom és a társadalmi („partizán” civiltársadalmi) közhatalom alternatívája.

A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a hatalom, uralom tekintélyével és túlerejével szembenem ritkán csak a belső utasításra cselekvés partizán harcmodora kap némi esélyt. Minden partizán „harcmodort” valamilyen közös cél érdekében való önkéntes együttműködés határoz meg. A résztvevők maguk alkotta (és ha szükségesnek találják, szabadon újraalkotta) szabályok szerinti együttműködése. A tekintélyt, parancsot, előírást nem tisztelő partizán összefogás: a személyes erők fegyelmezett egyesítése az általuk megválasztott célokhoz való közeledés érdekében.

Nem nehéz belátni, hogy a bürokratikus hatalom (ide értve a bennünk munkáló bürokratikus beidegződéseket is!) elsöprése feltételezi önmagunk „tisztába tételét”: szemléletmódunk, értékrendünk következetessé, egységessé alakítását. (Gyakorlati viselkedésünket persze – mivel életünk erőterét /erőtereit nem teljesen szabadon választjuk – ritkán tudjuk mindenben következetessé tenni.) A söprés belül, személyes belsőkben és elérhető környezetünkben kezdődik: az idegen, ellenséges fegyverzet kisöprésével.

Az adott erőviszonyokat nem tudjuk szabadon megválasztani, de bizonyos fokú önálló mozgástérrel így is rendelkezünk. Választhatunk abban, hogy elhisszük-e a rendszert működtető, védő hatalomnak, hogy nincs más lehetőségünk, mint elfogadni az irányítását, az általa meghatározott helyzetünket, és ezzel beilleszteni, betagolni, beolvasztani magunkat egy készen kapott bürokratikus hierarchiába. Vagy nem fogadjuk el a fennállót, a magunk eszközeivel lázadunk ellene és megkísérelünk – amiben lehetséges – tudatosan és közösen kilépni belőle: egyfajta alternatív társadalmat létrehozni. Dönthetünk úgy, hogy minél kevésbé veszünk tudomást a politikai intézményeiről, a gazdasági mechanizmusairól, a propagandájáról. Hogy nem foglalkozunk a választási ceremóniáival, távol tartjuk magunkat a médiájától, és – amennyire lehet – kerüljük a pénzhasználatot. Dönthetünk úgy, hogy igyekszünk a rendszer által megkövetelt játékot megtagadni és saját magunk (a partizánként együttműködők) alkotta játékszabályokat követni. Dönthetünk úgy, hogy igyekszünk az előírásait, elvárásait minél nagyobb mértékben figyelmen kívül hagyni; róluk nem tudomást venni. Dönthetünk úgy, hogy igyekszünk a számunkra idegen, ellenséges rendszerről minél inkább leválni, lekapcsolódni.

Minden helyzetben törekedhetünk arra, hogy a hivatalos média semlegesítése érdekében alternatív nyilvánosságot teremtsünk, mű-

ködtessünk, részesítsünk előnyben. Minden helyzetben törekedhetünk arra, hogy részleges önfenntartást megcélzó termelő közösségek (illetve ezek hálózatának) létrehozásával kerüljük, csökkentsük a bürokratikus uralmat – elsősorban adókkal – támogató, szolgáló, éltető pénzhasználatot (vö.: „Átmenet mozgalom.” // *Eszmélet* 100). Minden helyzetben törekedhetünk arra, hogy helyi közügyek öntevékeny intézésével kiváltsuk, ellensúlyozzuk a központi szabályozást; részlegesen gyengítsük a politikai hatalom erejét, befolyását.

Az előfizetési címen, 650 Ft-os egységáron visszamenőleg is megrendelhetők az Eszmélet korábbi számai közül az alábbiak:

1, 4, 5, 6, 7, 21-22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 49 számaink elérhetők honlapunkon a www.eszmelet.hu oldalon.

50: Új baloldal EU: csatlakozás – csatlakozás? **51:** Gazdasági válság Amerikában. Antiglobalizáció, ellenállás; **52:** A magyar privatizáció. Történelemhamisítás. Terrorválság; **53:** A „harmadik út”. Egészségügy. Nyugdíjrendszer; **54:** Glo-bal. Kik csinálják a cigánykérdést? **56:** Civil társadalom, Izrael, Oroszország, EU; **57:** A sztálinizmus a historiográfiában. Ökológiai egyensúly; **58:** Az államszocializmus hagyatéka. Hidegháború és kultúra; **59:** Új világrend? Államszocializmus-vita; **60:** India. József Attila. Lukács-tanítványok; **61:** Holokauszt. A „harmadik út” kudarcai. Új jobboldal; **62:** Munkásság. Migráció. Latin-Amerika; **64:** EU-alkotmányozás. Bűnözés, hatalom és jog; **65:** József Attila. II. világháború; **66:** József Attila-év. Zsukov. Xenorasszizmus; **67:** Gunter Frank. Amerikai birodalom. Magyar vidék a mezőgazdaság „után”; **68:** Ifjúság. Latin-Amerika. Az 1905-ös orosz forradalom; **69:** „Világrendszer-nézőben”. Forradalom és szervezet; **70:** Spanyol népfront. Baloldal és „szervezeti kérdés”; **71:** Civil mozgalmak. Kína; **72:** 1956 másként. A lengyel szükségállapot; **73:** Gender mainstreaming. A magyar film. Puskás; **74:** Miért beteg a baloldal? Galbraith, Keynes, Polányi; **75:** Információs társadalom és közoktatás, közjavak. TGM vs. Krausz. Kuba; **76:** A nemzetközi marxista reneszánsz fő irányai; **77:** Munkásosztály. Jóléti állam. Roma nemzetépítés?; **78:** Globalizáció, kapitalizmus, Afrika, Tibet; **79:** Élelmiszerválság, választói osztályhelyzet; **80:** Pénzügyi válság, olaj, balpártok, 1968; **81:** Kommunizmus újratöltve. Zöld pénz; **82:** Háború Gázában. Osztály és nemzet; **83:** Politikai iszlám. Bolivari forradalom; **84:** G. Arrighi- és P. Gowan-életinterjú. Melléklet: Žižek; **85:** Korrupció. Eurokommunizmus. Félperiféria-vita. **86:** Szocialista autógyártás. Ökomarxizmus. Latin-Amerikai regionalizmus; **87:** Változatok a félperifériára: Kína, Kirgizia, India, Brazília; **88:** Rendszerváltás. Klíma és kapitalizmus. Bulgakov; **89:** Erőszak és kapitalizmus. Ökológikus civilizáció. Szintetikus biológia; **90:** Új alkotmány. Mexikó. Neozapatizmus; **91:** Wallerstein világrendszer-elmélete. Munkásosztály; **92:** Wallerstein világrendszer elmélete II. Beatles-apokrif; **93:** A „fülkeforradalom” államrendje. Occupy; **94:** Mészáros Brazíliában. Melléklet: Krausz: Történetírás és marxizmus; **95:** Közösségi gazdálkodás. A nők helyzete Latin-Amerikában. Varlam Salamov; **96:** A kapitalizmus 2. kiadása. Gender és államszocializmus; **97:** Munkástörténet-írás. EU-válság; **98:** Sartre. Brazília. „Szellemi termelési mód”; **99:** Felszabadítási teológia, újpünkösdiizmus. Ferenc Pápa; **100:** Az Eszmélet 25 éve. Átmenet Mozgalom. Kritikai közgazdaságtan; **101:** Új Internacionálé, földkérdés, agrobiznisz, néptáncmozgalom; **102:** Ukrajna, prekariátus, lengyel rendszerváltás; **103:** Ruanda. Neomarxisták. Posztkoloniális elmélet. Félperiféria; **104:** Egyiptom, Törökország, Irán. Maffiaállam. Budapest-blokk; **105:** Szélsőjobboldal, neofasizmus, Latin-Amerika, perifériák.

Kérjük, hogy megrendelését az előfizetési csekkszámlasszámon fizesse be, a kért példányok sorszámanak megjelölésével.